

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อนุโมทนา มาจากรากศัพท์ อนุ (บทหน้า)+มฺท (ธาตุในความบันเทิง) พกฺทฺธิ อุ แห่ง มฺท เป็น โอ แปลว่า ชื่นชม^๑ หรืออาจจะเป็นเครื่องบันเทิงตาม^๒ ลง ยุ ปัจจัยแล้วแปลง ยุ เป็น อน ประกอบ อา การันต์อิติลึงค์

พจนานุกรมบาลี-ไทย เก็บศัพท์ไว้หลายรูป เช่น อนุโมทก อนุโมทนา ผู้แสดงความยินดี , อนุโมทติ อนุโมทนา ชื่นชม แสดงความยินดี, อนุโมทน, อนุโมทนา การอนุโมทนา การชื่นชม การแสดงความยินดี^๓ ขณะที่พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายไว้ ๒ นัย นัยแรก หมายถึง ความยินดีตาม, ความยินดีด้วย, การพลอยยินดี, การแสดงความเห็นชอบ; เห็นด้วย, แสดงความชื่นชม หรือซาบซึ้งเห็นคุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่น นัยที่สอง หมายถึง การให้พร เช่น เรียก คำให้พรของพระสงฆ์ว่า คำอนุโมทนา^๔

คำที่มีนัยเดียวกับอนุโมทนา ซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ คำว่า สัมโมทนิยกถา^๕ ธรรมิกถา^๖ และสาธุการ อย่างไรก็ตาม คำว่า สาธุการ^๗ โดยมากมักใช้ในความหมายถึงการชื่นชมทั่วไป มีจำนวนน้อยที่ใช้ในความหมายเดียวกันกับการให้พร (อนุโมทนา) ของพระสงฆ์

สรุปได้ว่า อนุโมทนาอย่างกว้าง หมายถึง การชื่นชม การแสดงความดียินดี หรือ ถ้อยคำที่ผู้พูดมุ่งให้ผู้ฟังเกิดความยินดี เบิกบาน หรือบันเทิงใจ อย่างแคบ หมายถึงการให้พรของพระสงฆ์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความสุข ความเจริญ หรือสมประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง

ประวัติความเป็นมา และรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับการอนุโมทนา มีพรรณนาการจัดกระจายอยู่ทั่วไป ทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถา

จำนวนหลักฐานที่พบ กล่าวถึงการอนุโมทนาในลักษณะ และโอกาสต่าง ๆ เช่น มหาวรรค แห่งพระวินัยปิฎก พราหมณ์ผู้หนึ่งได้จัดข้าวต้มไปถวายพระพุทธเจ้า และพระสาวก พระพุทธเจ้าตรัสอานิสงส์ของข้าวต้มแล้ว จึงตรัสคาถาอนุโมทนาแก่พราหมณ์^๘ ในจุฬวรรค แห่งพระ

^๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ อาชยาต, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๙๔), หน้า ๗๕. (คัมภีร์อภิธานปิทีปิกา ไม่เก็บศัพท์นี้ไว้ผู้วิจัย)

^๒ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันกฤต, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๕๑.

^๓ พระอรรถกถาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), จำลอง สารพัตนิก, พจนานุกรมบาลี-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๗๔.

^๕ วิ.จุ. (ไทย) ๗/๓๖๒/๒๒๙., ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๘๙/๑๓๘.

^๖ หมายถึง คำกล่าวอนุโมทนาวัตถุทาน เช่น ทิ.มหา.อ. (ไทย) ๒/๑/๔๑๑.

^๗ วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๘๙/๒๗๗., อัง.เอก.อ.๑/๑/๓๒๘.

^๘ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๒/๘๘.

วินัยปิฎก ตอนว่าด้วยวัตรปฏิบัติในการอนุโมทนา^๙ ได้ระบุความเป็นมาของการอนุโมทนาไว้ว่า เดิมพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ยังไม่มีการอนุโมทนา คนจึงตำหนิ ประณาม เทียวกล่าวโทษอยู่ว่า ไฉนพระสมณศายกบุตรจึงไม่กล่าวอนุโมทนา

ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องขึ้นกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบ

พระผู้มีพระภาคทรงปรารภธรรมเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายกล่าวอนุโมทนาตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

คัมภีร์ปวิวาร ได้กล่าวถึงสังฆกรรมเนื่องด้วยกฐิน เกณฑ์การได้กรานกฐิน หรือไม่ได้กรานกฐิน ท่านกำหนดเงื่อนไขไว้ ๒ ประเภท คือ ผู้กรานกฐิน และผู้อนุโมทนา^{๑๐}

ทีฆนิกาย สีขณวรรค ได้พรรณนาถึงบุโรหิตผู้หนึ่งกราบทูลอุบายที่จะทำให้พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงสบายพระทัย จึงแนะนำให้ทรงบูชาัยญ์ โดยเลือกบุคคลผู้ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติดิฉินในกาม ไม่กล่าวคำเท็จ คำส่อเสียด หรือคำพ้อเจ้อ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา และไม่มีความพยาบาท เป็นต้น เพื่อเข้าร่วมพิธี แล้วทรงให้ทาน บริจาค อนุโมทนา กระทำความเลื่อมใสให้เกิดขึ้น^{๑๑}

มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก มีเนื้อหาเปรียบเทียบความปรารถนาของภิกษุผู้หวังให้สงฆ์มอบหมายตนเองเท่านั้น คนอื่นอย่าได้กล่าวอนุโมทนาในท่ามกลางบริษัท ว่าเป็นเหมือนกิเลสเพียงดั่งเนิน^{๑๒}

สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย ได้ให้รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับธรรมเนียมปฏิบัติและลำดับการนั่งในการอนุโมทนาไว้^{๑๓} บางแห่งระบุถึงการเรียนคาถาอนุโมทนา ๓ อย่าง เพื่อประโยชน์แก่การอนุโมทนาในสังฆกัตงานมงคลและอวมงคล^{๑๔} ซึ่งถือเป็นพัฒนาการในช่วงเวลาต่อมา

ปัญจสุทนี อรรถกถามัชฌิมนิกาย ขยายความต่อระบุถึงภิกษุรูปหนึ่ง มีความปรารถนาจะกล่าวอนุโมทนาในท่ามกลางบริษัท เพราะเห็นว่า ในบริษัทดังกล่าวนั้นมีแม่บ้านมามาก ถ้าตนได้อนุโมทนา คนเหล่านี้ก็จะจำตนเองได้ ต่อไปก็จะได้นำอาหารมาถวายตนอีก^{๑๕}

อรรถกถาธรรมบท ระบุความเป็นมาของการอนุโมทนาไว้ทำนองเดียวกับจุฬวรรค แห่งพระวินัยปิฎก แต่มีพรรณนารายละเอียดเพิ่มเติมว่า พวกเดียรฉิยทำอนุโมทนาแก่พวกภิกษุ ในสถานที่ตนบริโภคแล้ว กล่าวมงคลโดยนัยเป็นต้นว่า " ความเกษมจะมี ความสุขจะมี อายุจงเจริญ ในที่ซื้อโน้นมีเปือกตม ในที่ซื้อโน้นมีหนาม การไปสู่ที่เห็นปานนั้นไม่ควร" แล้วจึงหลีกไป ขณะที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ไม่ได้ทำอย่างนั้น ฉะนั้นแล้วก็หลีกไป เพราะยังไม่มีพุทธานุญาตให้ภิกษุกระทำอนุโมทนา ชาวบ้านจึงตำหนิตติเตียน พร้อมกับกล่าวโทษว่า “พวกตนได้ฟังมงคลแต่สำนักของ

^๙ วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๖๒/๒๒๘.

^{๑๐} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๐๓/๕๗๑.

^{๑๑} ที.ส. (ไทย) ๙/๓๔๓/๑๓๕.

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๖๐/๕๐.

^{๑๓} วิ.จ.อ. (ไทย) ๗/๒/๓๙๑.

^{๑๔} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๒/๓๗๓.

^{๑๕} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๘๐.

เดียรฉัตรทั้งหลาย แต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายนิ่งเฉย หลีกไปเสีย”^{๑๖}. เมื่อภิกษุทั้งหลายนำเรื่องไปกราบทูล จึงมีพุทธานุญาตให้ภิกษุกระทำอนุโมทนาได้

ในส่วนประวัติความเป็นมาของการอนุโมทนา มีประเด็นที่ชวนตั้งข้อสังเกตหลายประการ เช่น การรับอาหารบิณฑบาตครั้งแรกของพระพุทธเจ้า ในคัมภีร์ไม่ระบุว่ารับแล้วทรงกระทำอนุโมทนา ให้รายละเอียดแต่เพียงว่า รับแล้วเสวย และผู้ถวายได้แสดงตนเป็นอุบาสกคนแรกที่เข้าถึงรัตนะสอง^{๑๗} เมื่อครั้งรับอาหารบิณฑบาตจากบิดามารดาพระยสะ และรับสวนเวฬุวันจากพระเจ้าพิมพิสาร ในพระวินัยปิฎกระบุไว้แต่เพียงว่า “ทรงรับแล้ว ทรงชี้แจงให้เห็นชัด ชวนให้อยากรับไปปฏิบัติ เราใจให้อาจาหาญแก่ล้า ล้อบชะโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมิกถา แล้วเสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับเสด็จกลับ”^{๑๘} คัมภีร์สมังคลวิสาลินีได้ขยายความธรรมิกถาว่า หมายถึง คำกล่าวอนุโมทนาวัตถุทาน^{๑๙}

แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าได้เริ่มอนุโมทนาทานแล้วในรูปของการปรารภธรรม ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุโมทนา ต่อมาภายหลังมีการอนุโมทนาในรูปของคาถาอนุโมทนา เช่น การอนุโมทนาวิหารทานแก่เศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์^{๒๐} การอนุโมทนาอาหารทานแก่สุนัข และ วัสสการพราหมณ์^{๒๑}

ในส่วนของประเทศไทย จากการสืบค้นศิลาจารึกต่าง ๆ ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา จากฐานข้อมูลศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ซึ่งมีอยู่จำนวน ๒,๒๗๓ ตัวอย่างก็ดี^{๒๒} จากประชุมพงศาวดารต่าง ๆ เช่น พงศาวดารเหนือ พงศาวดารกรุงเก่า พงศาวดารรัตนโกสินทร์ และแหล่งข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ หรือแม้แต่ของท้องถิ่นในจังหวัดต่าง ๆ พบหลักฐานเกี่ยวกับอนุโมทนาหลายลักษณะ ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจหลายประการ ควรนำมาพิจารณา และศึกษาในรายละเอียด เช่น เมื่อคราวขุนพิเรนทรเทพ ขุนอินทรเทพ หมื่นราชเสนหา และหลวงศรียศ กระทำการเสี่ยงเทียน ก่อนชิงราชสมบัติจากขุนวรวงษา เมื่อกระทำการเสี่ยงเทียนเสร็จ มีข้อความระบุไว้ว่า “ขณะนั้นมีพระสงฆ์องค์หนึ่งครองไตรจีวรครบ ถือตาลปัตร เดินเข้าไปในพระอุโบสถให้พรว่า ท่านทั้ง ๕ นี้ จะได้สำเร็จมโนโรคความปรารถนาเป็นแท้ ทั้ง ๕ คนก็มีผลการรับพร, พระสงฆ์นั้นก็กลับออกมา ก็หายไป”^{๒๓}

สมัยล้านนา พบจารึกฐานพระพุทธรูปสำคัญ ๆ ตามวัดต่าง ๆ ระบุถึงการอนุโมทนาไว้หลายลักษณะ เช่น จารึกบนฐานพระพุทธรูปวัดหัวเวียง เป็นพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ ปางนาคปรก อายุประมาณ พ.ศ. ๑๗๒๖ บนฐานพระมีข้อความ ๕ บรรทัด บรรทัดสุดท้ายมีข้อความว่า “(พระพุทธรูป

^{๑๖} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๘๖.

^{๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖/๑๐.

^{๑๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๙/๓๗, ๔/๕๙/๗๒

^{๑๙} ทิมหา.อ. (ไทย) ๒/๑/๔๑๑.

^{๒๐} วิ.จุ. (บาลี) ๗/๒๙๕/๖๑. ฉบับสังคายนา ดู วิ.จุ. (บาลี) ๗/๒๐๓/๘๗.

^{๒๑} วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๘๖/๖๑.

^{๒๒} ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย [ออนไลน์] แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/search_result.php [๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๖].

^{๒๓} กรมศึกษาธิการ, พระราชพงศาวดาร เล่ม ๑, (พระนคร: โรงพิมพ์พิศาลบรรณินดี, ร.ศ.๑๒๐), หน้า ๒๑.

นี้) ให้มหาชนทั้งปวงผู้มีศรัทธาอนุโมทนาและบูชานมัสการอยู่ที่นี่ เพื่อจะได้ถึง สรรเพ็ชฌญาณ”^{๒๔} จารึกที่หลังพระมหากัจจายนะวัดศรีพันต้น ตำบลกุดเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน บรรทัดที่ ๒๕, ๒๖ และ ๒๗ มีข้อความว่า

...แลเจ้านายบุตรหลาน และขุนในหอคำทุกคน ศรัทธาหนภายในดีท่านพระอิทธิวงศ์เจ้าวัด และพระอิทธิยศผู้รอง และเถรทุก ๆ องค์ก็อนุโมทนา และศรัทธา ทายกชายหญิงในบ้านศรีพันต้น มีเจ้านายน้อยบุญยกผู้ใหญ่บ้าน แลแสนหลวงชนอักษร และอุบาสก อุบาสิกาทั้งหลายก็ได้ช่วยการต่าง ๆ ตามกำลังสติ ก็ได้อนุโมทนาทุกคน...”^{๒๕}

สมัยรัตนโกสินทร์ พบหลักฐานเกี่ยวกับการอนุโมทนาในเอกสารต่าง ๆ เช่น ในพระราชพิธีสิบสองเดือน ตอนว่าด้วย การพระราชกุศลฉลองไตรปี มีข้อความระบุไว้ว่า “พระราชอาณาเขตผู้ใหญ่ ถวายเทศนาภิกขุในอนุโมทนาในการพระราชกุศลที่ได้เสด็จไปพระราชทานพระภิกษุภิกษุณี ๑ จีวร ทาน อนุโมทนาพระราชกุศลที่ได้พระราชทานไตรปีแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงภิกษุณี ๑ ปฏิสังขรณ์ทาน อนุโมทนาที่ได้ทรงปฏิสังขรณ์พระอารามทั้งปวงภิกษุณี ๑”^{๒๖}

ตอนว่าด้วยพระราชพิธีฉัตรมงคล ก็มีข้อความตอนหนึ่งระบุถึงการอนุโมทนาว่า “แล้วพระสงฆ์จึงได้สวดพระพุทธมนต์ เวลาเช้าทรงประเคน พระสงฆ์ฉันแล้ว ถวายเครื่องไทยทาน ยถาสัพพี สวดยานี และคาถารัตนสูตรแล้วจึงถวายอดิเรก”^{๒๗}

บทนำหนังสือชุด “ชุมนุมเรื่องเกี่ยวกับกรุงสุโขทัย” มีข้อความตอนหนึ่ง ซึ่งอธิบายถึงกรรมศิลปการได้กล่าวถึงประโยชน์ของการพิมพ์หนังสือในการพระราชทานเพลิงศพว่า “ขออนุโมทนาในกุศลราศี ซึ่งคุณหญิงดาระกา เวชยันต์รังสฤษฎ์ ได้บำเพ็ญมาตบฏฐานธรรม โดยฐานกตัญญูกตเวที ขอกุศลราศีอันเกิดแต่การพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้แพร่หลาย จงอำนวยอริคุณมณูผลสัมฤทธิ์แด่คุณหญิงแส บุรีสราธิการ...”^{๒๘}

เมื่อพิจารณาลงในรายละเอียดก็พบอีกว่า คาถาอนุโมทนาหลายบทที่ผิดแผกจากต้นฉบับเดิมในพระไตรปิฎก เช่น คาถาอนุโมทนาเกี่ยวกับการถวายที่อยู่อาศัย สวดมนต์ฉบับหลวง ท่อน

^{๒๔} ยอร์ช เซเดส์ อ่าน, “จารึกบนฐานพระพุทธรูปวัดหัวเวียง” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=506 [๒๖ ก.พ. ๒๕๕๖].

^{๒๕} ยุทธพร นาคสุข, “จารึกที่หลังพระมหากัจจายนะเถระวัดศรีพันต้น ต.ในเวียง อ.เมืองน่าน จ.น่าน จ.ศ.๑๒๙๑ (พ.ศ.๒๔๗๑)” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/uploads/file/kaccayana%20sri%20phan%20ton.pdf> [๒๖ ก.พ. ๒๕๕๖].

^{๒๖} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, (พระนคร: ศิลปบรรณาการ, ๒๕๑๖), หน้า ๒๒.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙.

^{๒๘} พระยาอนุมาณราชธน, ชุมนุมเรื่องเกี่ยวกับสุโขทัย, (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงแส บุรีสราธิการ, ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๙๘), หน้า (๓).

สุดท้ายเขียนว่า ยัม โส ฌมมมิตถุญาย ปรีนิพพาทยนาสโวติ^{๒๙} ขณะที่ในบาลีพระไตรปิฎกเขียนว่า ยัม โส ฌมม อธิญาย ปรีนิพพาทิ อนาสโวติ ฯ^{๓๐}

คาถาอนุโมทนาบางบท มีการตัดต่อคาถา ๒ แห่ง มารวมกันเป็นบทเดียวกัน เช่น มีการตัดทอนคาถาในติโรกฐสูตร^{๓๑} ซึ่งเป็นคาถาอนุโมทนาของพระพุทธเจ้า มารวมกับคาถาอนุโมทนาของพระเจ้าพิมพิสาร^{๓๒} พร้อมกับดัดแปลงโดยตัดส่วนที่ซ้ำกันออก ซึ่งต่อมา คาถานี้พระสงฆ์นำมาใช้สวดอนุโมทนากระทั่งถึงปัจจุบัน

อนึ่ง จากการสืบค้นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาคือพระไตรปิฎก และอรรถกถาต่างๆ ตลอดถึงหลักฐานด้านจารึก และเอกสารในประเทศไทยแล้ว เห็นได้ชัดว่า การอนุโมทนาเป็นสิ่งหนึ่งที่พระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติมาแต่โบราณ สืบสานเป็นธรรมเนียม และเป็นเหตุการณ์ที่เห็นได้ง่ายหลังจากพระสงฆ์รับไทยธรรมแล้ว

จากเนื้อหา รายละเอียดเกี่ยวกับคำอนุโมทนาดังกล่าวข้างต้น ทำให้เกิดข้อสงสัย นำไปสู่การตั้งประเด็นวิจัยว่า รูปแบบและเนื้อหาของกรการวิจัยในสมัยพุทธกาลกับสมัยปัจจุบันแตกต่างกันอย่างไร และนอกจากคำอนุโมทนาเดิมที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก อรรถกถาแล้ว พระสงฆ์ไทยในปัจจุบันมีพัฒนาการในการสร้างคำอนุโมทนาใหม่อย่างไร รูปแบบและเนื้อหาต่างจากเดิมหรือไม่อย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการศึกษา

๑.๒.๑ เพื่อศึกษารูปแบบ และเนื้อคำอนุโมทนาในพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์พัฒนาการด้านรูปแบบ และเนื้อหาคำอนุโมทนาในพระพุทธศาสนา

๑.๓ ขอบเขตของการศึกษา

๑.๓.๑ ขอบเขตของเนื้อหา

งานวิจัยนี้ มุ่งศึกษารูปแบบและเนื้อหาบทอนุโมทนา ในพระพุทธศาสนา และวิเคราะห์พัฒนาการตั้งแต่ครั้งพุทธกาล กระทั่งถึงปัจจุบัน

๑.๓.๒.ขอบเขตของเอกสาร

ก.คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

๑) พระวินัยปิฎกฉบับบาลี-แปลภาษาไทย ตั้งแต่เล่ม ๑-๘

๒) พระสุตตันตปิฎกฉบับบาลี-แปลภาษาไทย ตั้งแต่เล่มที่ ๙-๓๓

^{๒๙} สมเด็จพระสังฆราช (ปสุสเทว), สวดมนต์ฉบับหลวง, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๐.

^{๓๐} วิ.จ. (บาลี) ๗/๒๕๕/๖๑. (ฉบับมหาจุฬาฯ), ฉบับสังคายนา ดู วิ.จ. (บาลี) ๗/๒๐๓/๘๗.

^{๓๑} ตัตตูปคาถา ยถา วาริวหา ปุรา ปรีปฺพเรณฺติ สาครํ
เอวเมว อิตฺติ นินฺนํ เปตานํ อุปกปฺปติฯ ขุ.ข. (บาลี) ๒๕/๘/๑๑.

^{๓๒} รูปเต็มว่า อิจฺฉิตํ ปตฺติตํ ตฺยหํ จิปปเมว สมฺมชฺต
สพฺเพ ปุเรนฺตุ สงฺกปฺปา จนฺโท ปณฺณโรโส ยถา
อิจฺฉิตํ ปตฺติตํ ตฺยหํ จิปปเมว สมฺมชฺต
สพฺเพ ปุเรนฺตุ สงฺกปฺปา มณฺโฬ โขตรโรโส ยถาติฯ ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๗.

๓) คัมภีร์อรรถกถาฉบับบาลี ๔๘ เล่ม

๔) คัมภีร์อรรถกถาฉบับแปลภาษาไทย อยู่ในชุด พระไตรปิฎกและอรรถกถา ๙๑ เล่ม ฉบับมหายานมหาวิทยาลัย

ข. เอกสารไทย

๑) ประชุมศิลาจารึกสมัยสุโขทัย จำนวน ๑๕ หลัก, สมัยอยุธยา จำนวน ๑๕ หลัก, สมัยรัตนโกสินทร์ ๑๕ หลัก

๒) จารึกฐานพระพุทธรูปล้านนา ๑๕ หลัก, อีสาน ๑๕ หลัก

๓) ประชุมพระราชพงศาวดารจำนวน ๓ ฉบับคือ ๑) พงศาวดารเหนือ ๒) พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และ ๓) พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์

๔) พระราชพิธีสิบสองเดือน, ศาสนพิธี, หนังสือสวดมนต์ฉบับต่างๆ

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ รูปแบบ และเนื้อคำอนุโมทนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและในสังคมไทยเป็นอย่างไร

๑.๔.๒ พัฒนาการทางรูปแบบ และเนื้อหาคำอนุโมทนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและในสังคมไทยเป็นอย่างไร

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการศึกษา

๑.๕.๑ รูปแบบ หมายถึง ลักษณะคำประพันธ์ตามคัมภีร์วุตโตทัย ๓ ประเภท ได้แก่ ปัสสะ (ร้อยกรอง) คัชชะ (ร้อยแก้ว), และวิมสสะ (ร้อยแก้วผสมร้อยกรอง)

๑.๕.๒ เนื้อหา หมายถึง คำแปลภาษาไทยบทอนุโมทนา หรือเนื้อหาคำที่ใช้สำหรับอนุโมทนา โดยเนื้อหานี้อาจมีสาระสำคัญอย่างเดียว หรือหลายอย่างก็ได้ ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้อนุโมทนา

๑.๕.๓ อนุโมทนา หมายถึง การให้พร การกล่าวชื่นชม หรือพลอยยินดี รวมถึงการกล่าวพรรณนาถึงอันสคัญของท่านอย่างใดอย่างหนึ่ง

๑.๕.๔ คำอนุโมทนา หมายถึง คำที่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกใช้สำหรับอนุโมทนา

๑.๕.๕ พัฒนาการ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบและเนื้อหาลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นจากการประยุกต์ใช้ให้สอดคล้อง หรือสนองความต้องการตามบริบททางสังคมในแต่ละยุคสมัย

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีเอกสาร และตำราที่กล่าวถึงความเป็นมา รูปแบบ เนื้อหา และ พัฒนาการอนุโมทนาควรนำมาทบทวนดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ คำอนุโมทนาในคัมภีร์พระไตรปิฎก

๑) วินัยปิฎก มหาวรรค เล่มที่ ๔, พรรณนาถึงพราหมณ์ผู้หนึ่ง ได้ตามเสด็จพระพุทธเจ้า เพื่อหวังจะได้ถวายภัตตาหาร แม้เวลาผ่านไปถึง ๒ เดือนแล้ว แต่ไม่ได้โอกาส เนื่องจากมีเจ้าภาพเป็นจำนวนมาก วันหนึ่งจึงได้ไปเรียนหารือกับพระอานนท์ว่า ประสงค์จะถวายข้าวต้ม เนื่องจากเห็นว่า ยังไม่เคยมีใครถวายมาก่อน พระอานนท์ได้นำเรื่องกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ เมื่อมีพุทธา อนุญาตแล้ว จึงได้นำเรื่องแจ้งแก่พราหมณ์ วันรุ่งขึ้น พราหมณ์ได้จัดแจงถวายยาคุแก่พระสงฆ์มี พระพุทธเจ้าเป็นประธาน ครั้นเสร็จภัตตาหารแล้ว ก็ทรงพรรณนาถึงอานิสงส์ข้าวต้ม จากนั้นจึงตรัส อนุโมทนาแก่พราหมณ์^{๓๓}

นอกจากกรณีดังกล่าว ยังพบเรื่องราวเกี่ยวกับการอนุโมทนาอีกหลายเรื่อง เช่น ทรง อนุโมทนาแก่สุณิธะพราหมณ์และวิสสการพราหมณ์^{๓๔} ทรงอนุโมทนาแก่เกณียชฎิล^{๓๕} ทรงอนุโมทนา แก่นางวิสาขา^{๓๖} เป็นต้น

๒) วินัยปิฎก จุฬวรรค เล่ม ๗, พรรณนาถึงเศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์ได้ถวายวิหารจำนวน ๖๐ หลังแก่สงฆ์ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงรับบริหารทานแล้ว ก็กล่าวอนุโมทนาคาถา มีเนื้อความแสดงถึง อานิสงส์ของวิหารมีประการต่าง ๆ^{๓๗} พรรณนาถึงพระพุทธเจ้าทรงอนุโมทนาแก่นาถปิณฑิกเศรษฐี ในคราวถวายเชตวันมหาวิหาร^{๓๘} ในอนุโมทนาวัตถุคาถา พรรณนาถึงเรื่องวัตรปฏิบัติในการอนุโมทนา ความตอนหนึ่งว่า การอนุโมทนานั้นให้เป็นที่ของพระเถระ หากพระเถระไม่กล่าวอนุโมทนา ก็ มอบหมายให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งกล่าวแทน และอนุญาตให้มีภิกษุเป็นเพื่อน^{๓๙}

๓) วินัยปิฎก ปวิวรร เล่ม ๘, เนื้อหาส่วนใหญ่ของการอนุโมทนาในคัมภีร์นี้ เกี่ยวข้องกับ การอนุโมทนาเนื่องด้วยพระวินัย ได้แก่การอนุโมทนาภิกษุในประเด็นต่าง ๆ โดยยกกรณีตัวอย่างขึ้นมา ตั้งเป็นคำถาม-ตอบ เช่น ใครอนุโมทนาได้-ไม่ได้^{๔๐} วิธีการอนุโมทนาภิกษุ ทำอย่างไร ทำนอกสีมาใช้ได้ หรือไม่^{๔๑} เป็นต้น

^{๓๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๒/๘๙.

^{๓๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๖/๑๐๐.

^{๓๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๐/๑๓๒.

^{๓๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๑/๒๒๔.

^{๓๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๙๕/๙๑.

^{๓๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๕/๑๒๙.

^{๓๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๒๖/๒๒๘.

^{๔๐} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๐๓/๕๗๑.

^{๔๑} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๑๓/๕๘๓.

๔) มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่ม ๑๒, พรรณนาถึงความปรารถนาของภิกษุต้องการกล่าวอนุโมทนาในท่ามกลางบริษัท แต่ไม่ได้อนุโมทนา ย่อมทำให้เกิดความขัดเคือง ไม่แช่มชื่น ความขัดเคือง ไม่แช่มชื่นเพราะเรื่องนี้เป็นเหตุ เรียกว่ากิเลสเพียงดั่งเนิน^{๔๒} พรรณนาถึงการอนุโมทนาของพระพุทธเจ้าต่อเกณียชฎิล^{๔๓}

๕) อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต เล่มที่ ๒๒, พรรณนาถึงอุคคคหบดี ได้ถวายสิ่งที่น่าชอบใจเป็นจำนวนมากนับตั้งแต่บรรลัภ ผ้าโกเชาว์ เตี้ยงไม้จันทน์ ซึ่งเหล่านี้ล้วนเป็นของรักของชอบของคหบดีทั้งสิ้น หลังการถวาย จึงทรงกระทำอนุโมทนาเป็นต้นว่า “ผู้ให้ของชอบใจ ย่อมได้ของที่น่าชอบใจ”^{๔๔}

การอนุโมทนาที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกเหล่านี้ พรรณนาถึงการอนุโมทนาหลายลักษณะ เช่น ธรรมเนียมการอนุโมทนา คาถาอนุโมทนาในโอกาสต่าง ๆ รวมทั้งรูปแบบของการอนุโมทนา ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ น่าจะได้วิเคราะห์ในรายละเอียดเพื่อหาข้อสรุป และให้เกิดความชัดเจน

๑.๖.๒ การอนุโมทนาในคัมภีร์อรรถกถา

สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย เล่ม ๑, พรรณนาถึงพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเลื่อมใสสามเณรนิโครธ จึงได้นิมนต์ไปให้ไปรับบาตรในพระราชวัง เมื่อรับบาตรเสร็จแล้ว จึงทรงถามข้อธรรมกับสามเณร เพื่อจะอนุโมทนาทานที่พระเจ้าอโศกถวาย สามเณรจึงได้ยกบทธรรมในอัปมาทวรรคแห่งธรรมบทขึ้นมาแสดง อวสานแห่งการอนุโมทนา พระเจ้าอโศกได้ถวายธูภักแก่สามเณร^{๔๕}

สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย เล่ม ๓, พรรณนาถึงรูปแบบของการนั่งอนุโมทนาไว้ว่า เมื่อพระสังฆเถระนั่งแล้วเพื่อต้องการจะอนุโมทนา ภิกษุ ๔ รูปพึงนั่งตามลำดับข้างท้าย เมื่อพระอนุเถระนั่งแล้ว พระมหาเถระพึงนั่ง และภิกษุ ๓ รูปพึงนั่งข้างท้าย เมื่อภิกษุรูปที่ ๕ นั่งแล้ว ภิกษุ ๔ รูปพึงนั่งข้างบน ถ้าพระสังฆเถระเชิญภิกษุหนุ่มข้างท้าย ภิกษุ ๔ รูป พึงนั่งตั้งแต่พระสังฆเถระลงมาทีเดียว ถ้าภิกษุผู้อนุโมทนากล่าวว่า ไปเถิด ท่านผู้เจริญ ไม่มีกิจที่จะต้องคอย ควรไป เมื่อพระมหาเถระกล่าวว่า ผู้มีอายุ พวกเราจะไปละเธอกกล่าวว่า นิมนต์ไปเถิด, แม้อย่างนี้ก็ควรไป^{๔๖}

สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย, พรรณนาเรื่องพระเถระรูปหนึ่งอาศัยมหาอุบาสิกาคนหนึ่งเป็นโคจรคาม บำเพ็ญสมณธรรม วันหนึ่งได้ยิมนมหาอุบาสิกาสั่งลูกสาวให้จัดเตรียมอาหารบิณฑบาตแก่ตน ขณะที่สภาพทางครอบครัวของนางเองก็อยู่แบบแร้นแค้น ต้องอดมื้อกินมื้อ จึงทำให้เกิดความคิดว่า มหาอุบาสิกาผู้นี้ บริโภคข้าวตังด้วยน้ำส้ม กลางวันบริโภคยาคุเปรี้ยวใส่ผัก ขณะที่ข้าวสารที่มีอยู่กลับบอกให้ลูกสาวเก็บไว้หุงใส่บาตร นางทำเช่นนั้นไม่ได้หวังอะไรเลยนอกจากปรารถนาสมบัติ ๓ ประการ จึงคิดว่า หากตนไม่สามารถให้สมบัติ ๓ ประการแก่นางได้ จักไม่รับ

^{๔๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๖๐/๕๐.

^{๔๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๙๙/๔๙๙.

^{๔๔} อ.ป.ญจ. (ไทย) ๒๒/๔๔/๗๒.

^{๔๕} วิ.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๔๘.

^{๔๖} วิ.จุ.อ. (ไทย) ๗/๒/๓๙๑.

บิณฑบาตนี้ เดือนตอนอย่างนี้ บำเพ็ญสมณธรรมกระทั่งได้บรรลุประอรหันต์ ครั้นถึงเวลารับบาตร ก็ได้กล่าวอนุโมทนาสั้น ๆ ว่า จงมีความสุขเถิด^{๔๗} ดังนี้แล้วก็หลีกไป

มโนรณปุณณิ อรรถกถาอังคุตตรนิกาย, พรรณนาถึงพระพุทธเจ้าตรัสเรียกพระปุลณณมันตานีบุตรเพื่ออนุโมทนาในคราวที่เหล่าฤาษีได้ถวายบุปผาสนะ (อาสนะที่ทำด้วยดอกไม้) พระปุลณณมันตานีบุตรพิจารณาพระไตรปิฎกกระทำอนุโมทนา ในอวสานแห่งอนุโมทนา พระพุทธเจ้าได้ทรงสาธุการ^{๔๘} บางแห่งพบหลักฐานการอนุโมทนาโดยระบุถึงการใช้พัดด้วย^{๔๙}

รูปแบบของการอนุโมทนาข้างต้นนี้ อรรถกถาใช้คำว่า “พิจารณาพระไตรปิฎกกระทำอนุโมทนา” สะท้อนให้เห็นว่า การอนุโมทนาในลักษณะนี้ มุ่งแสดงธรรมเป็นเกณฑ์ หรือยกธรรมขึ้นเป็นใหญ่ ซึ่งพบบ่อยครั้งในคัมภีร์ ทั้งในระดับพระไตรปิฎก และพบบ่อยมากในคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาธรรมบท, ได้พรรณนาถึงคาถาอนุโมทนาของพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๕๐} ซึ่งคาถานี้ต่อมา ได้กลายเป็นแบบแผนสำหรับการอนุโมทนาของพระสงฆ์ในปัจจุบัน โดยมีการนำมาดัดทอนส่วนที่ซ้ำกันออก จากนั้นจึงนำไปผนวกกับคาถาอนุโมทนาของพระพุทธเจ้าในติโรกฐทสูตร

เอกสารที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งของตัวอย่าง ซึ่งสะท้อนให้เห็นพัฒนาการของการอนุโมทนาในระดับอรรถกถา และจะสามารถเชื่อมโยงไปอีกว่า ถึงปัจจุบัน คาถาอนุโมทนาในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถามีพัฒนาการต่อไปอย่างไรบ้าง

๑.๖.๓ การอนุโมทนาในประเทศไทย

(๑) จารึก

ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย, ศูนย์มนุษยวิทยาสิรินธร จำนวน ๒,๒๗๓ ตัวอย่าง^{๕๑} ครอบคลุมพื้นที่ประเทศไทย นับตั้งแต่สมัยล้านนากระทั่งถึงรัตนโกสินทร์ คัดเฉพาะที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับอนุโมทนา เช่น จารึกวัดสระศักดิ์, จารึกวัดนิเวศธรรมประวัติ, จารึกวัดศรีพันต้น, จารึกฐานพระวัดหมื่นทอง, จารึกฐานพระพุทธรูปวัดหัวเวียง เป็นต้น

ประชุมศิลาจารึกสยาม ภาค ๑-๒, ยอช เซเดส์

ศิลาจารึกอีสาน, ธวัช ปุณณทก เป็นงานที่รวบรวม เรียบเรียง และอธิบายความจารึกต่าง ๆ ที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จารึกหลายแห่งมีหลักฐานกล่าวถึงการอนุโมทนา เช่น จารึกวัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร, จารึกฐานพระพุทธรูปวัดอ่างแก้ว (ปัจจุบันอยู่ที่จังหวัดสมุทรสาคร), จารึกวัดพระธาตุพนม, จารึกวัดศรีคุณเมือง เป็นต้น

(๒) ตำนาน

ตำนานพระปริตร, พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ความตอนหนึ่งระบุว่า ประเพณีที่พวกพุทธบริษัทคือพระภิกษุสงฆ์เป็นต้น ชวนกันท่องจำพระธรรมวินัยแล้วสวดพร้อม ๆ กันอย่างพระสวดมนต์ทุกวันนี้ หาปรากฏในครั้งพุทธกาลไม่ หากแต่มี

^{๔๗} ส.ม.อ.(ไทย) ๕/๑/๒๘๖.

^{๔๘} อ.จ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๒๘.

^{๔๙} อ.จ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๖๓.

^{๕๐} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๑๓๒.

^{๕๑} ศูนย์มนุษยวิทยาสิรินธร, “ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย”, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/> [๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖].

หลังพุทธปรินิพพานแล้ว ประเพณีการสวดมนต์ เห็นจะมาจากเมื่อยังใช้ความจำเป็นสำคัญ
จุดมุ่งหมายก็เพื่อรักษาพระธรรมวินัยไว้ให้มั่นคง^{๕๒}

(๓) หนังสือ

พระราชพิธีสิบสองเดือน, พระราชนิพนธ์ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว รายละเอียดเกี่ยวกับพระราชพิธี มีหลายแห่งระบุถึงการอนุโมทนา เช่น การพระราชกุศล
แจกเบี้ยหวัด มีข้อความตอนหนึ่งระบุถึงการอนุโมทนาของพระสงฆ์ว่า “เมื่ออ่านประกาศจบแล้ว เจ้า
พนักงานประโคมแตงสามพันพาทย์ ทรงรดน้ำพระมหาสังข์ ทรงเจิมเทวรูปและทองคำเงิน พราหมณ์
รดน้ำสังข์ เจิมภายหลัง แล้วพระราชทานตัวสำคัญแก่พระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวชทุกพระองค์
แล้วทรงพระเต้าทักษิโณทก พระสงฆ์ถวายสัพพีแล้วสวดคาถาทานัญจ ปิยนวจาจะ แล้วถวายอดิเรก
ถวายพระพรลา”^{๕๓} พระราชพิธีฉัตรมงคล กล่าวถึงการอนุโมทนาว่า “พระสงฆ์ฉันแล้ว ถวายเครื่อง
ไทยทาน ยถาสัพพี สวดยานี และคาถารัตนสูตรแล้วจึงถวายอดิเรก”^{๕๔}

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม, พระนิพนธ์ของ
พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลาภพิทยากร ได้ทรงนิพนธ์ความตอนหนึ่งระบุถึงจารึกการบำเพ็ญ
พระราชกุศลว่า “และการการพระราชกุศลนี้ ขออุทิศให้แก่เทพเจ้าในอนันตจักรวาล และเทพเจ้าใน
ฉกามาพจร และโสฬสมหาพรหม อากาศเทวดา พฤกษาเทวดา ภูมิเทวดา อารักษ์เทวดา และ
กษัตริราช พระราชวงศานุวงศ์ เสนาพดมาตย์ราชบุโรหิต สมณชีพรามณ์ อาณาประชาราษฎร์
ทั่วสกลราชอาณาจักรในมงคลทวีป จงอนุโมทนาเอาส่วนพระราชกุศลนี้ให้เป็นลาภศิริสวัสดิ
ที่มายุค”^{๕๕}

สวดมนต์ฉบับหลวง, พระนิพนธ์ของสมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว) หนังสือนี้ได้ทรง
วางรูปแบบของการอนุโมทนาไว้ ๒ ประการ ประการแรกเรียกสามัญญอนุโมทนา คือการอนุโมทนา
ตามปกติกาล ได้แก่บทอนุโมทนา ยถา, สพพี และวิเสสอนุโมทนา คือการอนุโมทนาในกาลพิเศษ ซึ่ง
ประธานสงฆ์จะนำมาสวดอนุโมทนาต่อจาก ยถา, สพพี ตามโอกาส และความเหมาะสมกับงานพิธี
นั้น^{๕๖}

หนังสือมนต์พิธี, ฉบับเรียบเรียงโดย พระครูอรุณธรรมรังษี (เอี่ยม สิริวัฒน) ได้เรียบ
เรียงอนุโมทนาวิธีไว้ มีประเด็นควรสังเกตคือ บทอนุโมทนาสามัญญพิธี ขึ้นสัพพีฯ ๓ จบ โดยยึดตาม
แบบหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวง ส่วนวิเสสอนุโมทนา มีการต่อนุโมทนาคาถาบางส่วน เช่น ปรีตค

^{๕๒} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **ตำนานพระปริต**, พระนคร: โสภณ
พิพรรฒนาการ, ๒๔๗๓), หน้า ๔.

^{๕๓} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน**, (พระนคร: ศิลปาบรรณาการ
, ๒๕๑๖), หน้า ๕๕.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙.

^{๕๕} พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลาภพิทยากร, **พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรง
ฟื้นฟูวัฒนธรรม**, (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๐), หน้า ๓๑.

^{๕๖} สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), **สวดมนต์ฉบับหลวง**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑๑.

รณปาฐะ, นิธิกัณฑ์,สังคหวัตถุคคาถา, ตีโรกฤษทกัณฑ์ (ตัดบางส่วน), สัจจปานวิธานรูปรุคคาถา,วนโรปน
สูตรคคาถา, มนาปทายีสุตตคคาถา ออกไป^{๕๗}

ศาสนพิธี เล่ม ๒, ฉบับขององค์การศึกษา กรมการศาสนา, ระบุว่า ธรรมเนียมของ
พระภิกษุสามเณร เมื่อได้รับปัจจัยลาภ จะเป็นภัตตาหาร หรือทานวัตถุใด ๆ ก็ตาม จากทายกทายิกา
แล้ว ต้องทำพิธีอนุโมทนาของทายกทายิกานั้น ไม่ว่าจะป็นรูปเดียวหรือหลายรูปร่วมกันก็ตาม ต้อง
อนุโมทนาทุกราว จะเว้นเสียมิได้ ถือว่าผิดพระพุทธานุญาต ต่างแต่จะอนุโมทนาต่อหน้า หรือลับหลัง
เท่านั้น ธรรมเนียมการอนุโมทนามีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว ฉะนั้น การอนุโมทนาทานจึงเป็น
ประเพณีมาในหมู่สงฆ์^{๕๘}

การอนุโมทนาที่ปรากฏในประเทศไทยจากหลักฐานข้างต้นนี้ เป็นเพียงตัวอย่างที่แสดง
ให้เห็นรูปแบบ ธรรมเนียม และคาถาที่ใช้ในการอนุโมทนา ซึ่งบางส่วนก็สอดคล้องกับที่ปรากฏใน
คัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถา แต่บางส่วนก็มีการกำหนดขึ้นในภายหลัง ซึ่งถือเป็นพัฒนาการที่
น่าสนใจ ควรจะได้มีการศึกษาวิเคราะห์ในรายละเอียดให้ยิ่งขึ้นไป

๑.๗ วิธิดำเนินการศึกษา

๑.๗.๑ เพื่อให้ทราบรูปแบบคำอนุโมทนาในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาดังนี้

(๑) สืบค้นคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถา ที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการ
อนุโมทนาของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และพระสาวก พร้อมทั้งสืบค้นคำ
อนุโมทนาในประเทศไทยจากจารึก พงศาวดาร ตำนาน มนต์พิธี ศาสนพิธี เป็นต้น

(๒) ประมวลคำอนุโมทนาจากฐานข้อมูลเหล่านั้นตามหมวดหมู่

(๓) วิเคราะห์รูปแบบคำอนุโมทนาที่พบทั้งในส่วนที่เป็นร้อยแก้ว (ปद्य) ร้อยกรอง
(คชชะ) และร้อยแก้วผสมร้อยกรอง (วิมิลชะ)

๑.๗.๒ เพื่อให้ทราบเนื้อหาอนุโมทนาในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาดังนี้

(๑) ศึกษาเนื้อหาอนุโมทนาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา และเนื้อหาอนุโมทนาที่พบใน
สังคมไทยจากจารึก พงศาวดาร ตำนาน มนต์พิธี และศาสนพิธี เป็นต้น

(๒) วิเคราะห์เนื้อหาอนุโมทนาว่า มีเนื้อหาสาระหาอย่างไร มีจุดประสงค์อย่างไร

๑.๗.๓ เพื่อให้ทราบพัฒนาการด้านรูปแบบและเนื้อหาอนุโมทนาในพระพุทธศาสนา
ดำเนินการศึกษาดังนี้

(๑) เปรียบเทียบและวิเคราะห์รูปแบบที่พบในคัมภีร์พระพุทธศาสนากับรูปแบบที่พบใน
สังคมไทย

(๒) เปรียบเทียบ และวิเคราะห์เนื้อหาอนุโมทนาที่พบในคัมภีร์พระพุทธศาสนากับ
เนื้อหาที่พบในสังคมไทย

^{๕๗} พระครูอรุณธรรมรังษี (เอี่ยม สิริวัฒนโณ), **มนต์พิธี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๓๔),
หน้า ๑๓๒-๑๔๗.

^{๕๘} องค์การศึกษา กรมการศาสนา, **ศาสนพิธีเล่ม ๒**, (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๕), หน้า
๘๘.

(๓) สรุปผลการเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นพัฒนาการของคำอนุโมทนาทั้งในส่วนรูปแบบและเนื้อหา

๑.๗.๔ ตรวจสอบข้อมูลความถูกต้อง เขียนรายงานการวิจัย และนำเสนองานวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของรายวิชา การศึกษาเฉพาะเรื่องในพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนา

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบและเนื้อหาคำอนุโมทนาในพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการทางด้านรูปแบบและเนื้อหาคำอนุโมทนาในพระพุทธศาสนา

๑.๘.๓ สามารถนำองค์ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับการอนุโมทนาไปประยุกต์ใช้ในสังคมไทยสืบต่อไป